

Hierarki i Sydskandinavien under Romersk Järnålder

- Relationen mellan den militära och politiska hierarkin i Sydskandinavien under Romersk Järnålder utifrån vapendeponeringar i mossar och vapengravar -

Christoffer Hagberg
Kandidatuppsats i arkeologi
ARKK01
Lunds Universitet
Handledare: Birgitta Hårdh

Abstract

This B.A-thesis has its focus on the Roman Iron Age in southern Scandinavia; i.e. Scania and the Danish isles. The main plot line is about the military and political structures during this time; how they worked together and what the archaeological evidence for this is. The material used consists of weapon burials, bog finds and historical sources. Since this material already have been examined and published by scholars, these publications will be used for the presentation and interpretation of the material. The previous researches have provided the thesis with different models that have been discussed each on its own and in co-relation to one another. The interpretation made from the material shows that the political and military hierarchy have much in common and that the two can, in general terms, be attached on each other.

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Presentation av ämne och målsättning	4
1.2 Problemställning	5
1.3 Forskningshistorik	5
2. Metod och avgränsning	7
3. Materialbeskrivning	9
3.1 Arkeologiskt material	9
3.1.1 <i>Mossfynd</i>	9
3.1.2 <i>Vapengravar</i>	12
3.2 Historiskt källmaterial	14
3.2.1 <i>Tacitus' Germania</i>	14
3.2.2 <i>Övrigt historiskt källmaterial</i>	16
4. Analys	16
4.1 Källkritik	16
4.2 Bearbetning av material	19
4.2.1 <i>Mossfynd</i>	19
4.2.2 <i>Vapengravar och gravar utan vapen</i>	21
4.3 Diskussion	23
4.3.1 <i>Militär struktur</i>	23
4.3.2 <i>Politisk samhällsstruktur</i>	26
4.4 Tolkning och utvärdering	30
5. Slutdiskussion	32
6. Sammanfattning	34
7. Tackord	34
8. Litteratur- och källförteckning	34

1. Inledning

Då arbetet med den här uppsatsen först började, låg mitt huvudintresse kring hur slagfältsarkeologin kan användas på ett förhistoriskt material och landskap. Jag hade blivit inspirerad av en professor som jag hade vid Leicester University – Simon James. Han höll en kurs som hette *Warfare and violence in antiquity* som handlade om synen på våld och hur våld användes under förhistorien; ofta ställdes de exempel som togs upp mot moderna exempel. De flesta förhistoriska exempel som användes hämtades från södra Europa och då främst Rom. Men till ett delmoment i kursen vändes fokus norrut och då kom exemplet Illerup Ådal upp. Jag kände genast att jag ville veta mer och ställde mig frågan om det gick att påvisa slag i Skandinavien utifrån de metoder som användes nere på kontinenten. Men då jag satte mig in i materialet upptäckte jag att det som verkligen fascinerade mig med materialet var vad det skulle kunna berätta om hur de stridande i Skandinavien bar sig åt. Fråga på fråga dök upp, till exempel om de var organiserade? Hur stred de? Vilka var de? Hur samlades dessa stridande styrkor ihop? Hur såg samhällssystemet ut? Plötsligt hade jag blivit intresserad av ämnet på ett plan som sträckte sig utanför eventuella strider. Först ville jag ta reda på hur samhället i Sydskandinavien såg ut och fungerade på den tiden och hur det kan utläsas från ett arkeologiskt material som det som kommer från de danska mossarna.

1.1. Presentation av ämne och målsättning

Avsikten med denna kandidatuppsats är att söka klarhet i vad arkeologin kan berätta om väpnade konflikter i Sydskandinavien (Danmark och Skåne) under romersk järnålder (0 – 400 e.v.t); hur ser materialet ut, vad säger det om den militära strukturen och kan det berätta något om samhällets politiska uppbyggnad?

Målsättningen är att söka samband mellan olika former av arkeologiskt vapenmaterial – som vapengravar och mossfynd – för att genom detta söka ta reda på hur en eventuell hierarki kan ha sett ut i strid och om den hierarkin genomlyser hela den politiska strukturen i ett samhälle.

De väpnade konflikterna är en del av samhällsfriktionen; konflikter och kompromisser är två centrala begrepp i ett samhälle. Större konflikter drabbar på något sätt de flesta i samhället oavsett hur det är uppbyggt; som familjesamhälle eller centralstyrt genom en kung eller liknande. Konflikten kan vara intern, mellan medlemmar av det egna samhället, eller extern då konflikt uppstår med ett annat samhälle. Ett samhälle kan vara begränsat av geografiska eller politiska gränser, vilket kan innebära en eller flera familjer. Begreppet ”samhälle” kan

alltså variera, men oavsett hur det ser ut finns det alltid någon form av konflikt inom samhället såväl som mellan olika samhällen. I det här fallet är det externa konflikter mellan geografiskt åtskilda samhällen som ligger i fokus. En konflikt mellan rivaliserande samhällen behöver inte nödvändigtvis sluta i väpnad konflikt, men det är just den sortens konflikter som kommer att diskuteras i denna uppsats. Vid en väpnad konflikt finns oftast någon form av struktur (non vidi). Om den militära strukturen går att utläsa genom det arkeologiska materialet – kan den då appliceras på samhället i övrigt?

1.2. Problemställning

För att nå ovanstående målsättning kommer följande frågor diskuteras:

- Hur ser det arkeologiska materialet i mossfynd och vapengravar i Skåne och Danmark ut? Vad kan det berätta om den militära strukturen under romersk järnålder?
- Kan den militära strukturen förklara hur det politiska läget i övrigt såg ut? Var de skandinaviska samhällena representerade i det utvalda arkeologiska materialet uppbyggda politiskt på samma sätt som de väpnade styrkorna var organiserade? Finns det ett arkeologiskt, artefaktbaserat mönster i dessa vapendeponeringar i mossar och gravar som kan appliceras på rekonstruktionen av hur de olika samhällsfunktionerna var strukturerade?

1.3. Forskningshistorik

Denna uppsats kommer, förutom historiskt källmaterial, behandla ett arkeologiskt artefaktbaserat källmaterial och samtida arkeologiska tolkningar av det materialet.

Mycket av det material som finns knutet till det här ämnet i form av arkeologiska artefakter står att finna i vapendepositioner i mossar, framförallt i Danmark. Särskilt framstående, på grund av publikationsmängd, är mossfyndet vid Illerup Ådal på nordöstra Jylland i Danmark, undersökt 1950-56 av Harald Andersen och 1975-1985 av Jørgen Ilkjær. Ilkjær har varit flitig med att publicera materialet i alla möjliga former och resultatet av hans tolkningar väger tungt. Det finns tjocka kataloger i sammantaget tio band, traditionsenligt publicerade på tyska och ett mer populärvetenskapligt verk – *Illerup Ådal: Et Arkæologisk Tryllespel* – dedikerat drottningen av Danmark. Upplägget är att locka den stora massan till läsning och allmän förståelse i ämnet (Ilkjær 2000). Katalogerna är utgivna över en tidsperiod som sträcker sig över 11 år – från 1990-2001. De första två banden heter *Die Lanzen und Speere* (Lansarna och spjuten, vilket syftar till de två olika typer av spjut som normalt uppfattas finnas i den germanske krigarens arsenal under romersk järnålder – kastspjut och lansar för närstrid (förf.

Anm.)) och består av ett textband och ett bildband (Ilkjær 1990a&b). Det tredje och fjärde bandet – *Die Gürtel: Bestandteile und Zubehör* (Bältena: Beståndsdelar och tillbehör/utrustning) – består även det av ett textband, med Ilkjærs tolkningar av det specifika materialet, och ett bildband, med bilder på föremålen (Ilkjær 1993a&b). De fyra band som därefter följer – band 5-8 – *Die Prachtausrüstungen* (Praktutrustningen) finns, liksom tidigare publicerade delar, i ett textband och ett bildband (Ilkjær 1996a&c). Här finns också ett band som innehåller en katalog, fyndlista och litteraturförteckning (Ilkjær 1996 b), samt en katalog med planritningar över samtliga fyndkontexter på olika detaljnivå och en fyndlista (Ilkjær 1996d). Slutligen finns det två band om sköldarna – *Die Schilde* – i ett textband och ett band med katalog, bilder och fyndlista (Ilkjær 2001a&b). Ilkjær har utöver detta även låtit publicera *Mosens Skatkammer: Mellem Mennesker og Guder i Jernalderen*, som ger en övergripande bild av danska vapendepositioner i mossar (Ilkjær 2003).

Klavs Randsborg är en annan dansk arkeolog som skrivit om mossar och mossfynd; *Hjortspring – warfare and sacrifice in early Europe* handlar om just Hjortspring och det fynd av en båt med krigarutrustning, daterat till 300-talet f.v.t, som grävts ut där.

Påvel Nicklasson skrev 1997 om vapenfynd på Sveriges fastland i *Svärdet ljuger inte* (Nicklasson 1997). Intressant i det här sammanhanget är att Nicklasson bland annat redogör för samtliga då kända vapengravar i Skåne.

Lotte Hedeager skrev 1990 avhandlingen *Danmarks Jernalder: Mellem Stamme og Stat*, om hur samhällsstrukturen i Danmark såg ut under järnåldern – hur det kom sig att Danmark blev en kungamakt och hur samhället såg ut innan dess (Hedeager 1990). Hon tog här upp och diskuterade vapengravar genom att dela upp de då undersökta vapengravarna i olika kategorier (presenteras i materialbeskrivningen nedan). Hedeager har vidare utvecklat sina tankar i flera publikationer under 90-talet; främst *Iron-Age Societies: from trade to state in northern Europe, 500 BC to AD 700* (Hedeager 1992).

Ulf Näsman, som i den här uppsatsen används som en indirekt referens, är en svensk arkeolog som nämns i texter om ämnet riks bildning i Skandinavien, särskilt av Bertil Helgesson (Helgesson 2002 & 2010). Näsman har presenterat en modell som delar upp bildandet av en monarki i fem faser (I-V), där fas I representerar ett stadium av mindre stamsamhällen och fas V stadiet då samhället utvecklats till en monarki (Helgesson 2010:??). Även Bertil Helgesson har bidragit till den svenska diskussionen kring framväxten av monarki och de samhällsförändringar som det innebar, detta främst genom sin avhandling

Järnålderns Skåne – Samhälle, centra och regioner (Helgesson 2002). I avhandlingen skapar Helgesson sin egen periodisering av monarkins framväxt i fem faser (I-V) (Helgesson 2002:33-41).

I den danska diskussionen om monarkins framväxt och maktcentra med mera, har Ulla Lund Hansen blivit ett viktigt namn, i uppsatsen representerad genom artikelsamlingen *Himlingøje – Seeland – Europa : Ein Gräberfeld der jüngerer römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen*. Artiklarna handlar om rixsbildning och begreppet maktcentra. Boken *Sorte Muld*, som handlar om järnålderscentrat med samma namn på Bornholm, används också till viss del (Adamsen & Lund Hansen et.al. 2008). Sorte muld är i sin fyndsammansättning väldigt likt Uppåkra – järnålderscentrat strax söder om Lund (Adamsen & Lund Hansen et.al. 2008). Representant för de tolkningar som gjorts av den del av materialet i Uppåkra som är intressant för denna uppsats är Bertil Helgesson (omnämnd ovan), genom det han har skrivit i sin avhandling: *Uppåkrastudier 5 – Järnålderns Skåne: Samhälle, Centra och Regioner* – samt en artikel om krigarna från Uppåkra i *Uppåkrastudier 11* (Helgesson 2005; Helgesson 2010).

Hur den politiska strukturen i Danmark utvecklades under järnåldern har främst diskuterats av Lotte Hedeager, Ulla Lund Hansen och Ulf Näsman. Bertil Helgesson har sammanställt alla dessa diskussioner och resonemang i sin avhandling, i vilken han även ger sin egen tolkning i ämnet. Samtliga svenska vapengravar undersökta fram till 1997 har sammanställts av Påvel Nicklasson, de som upptäckts senare finns redogjorda i Helgessons publikationer.

Vad kan då den här uppsatsen tillföra till ett material som redan studerats och analyserats så mycket? Förhoppningen med den här uppsatsen är inte att ifrågasätta tidigare forskningsprojekt, utan att använda dem för att genom diskussion försöka ta reda på hur organiserat ett samhälle i Sydsandinavien var under romersk järnålder; hur den organisationen såg ut och hur den fungerade i olika situationer. I det här fallet är det speciellt intressant att titta på hur de politiska strukturerna lyser igenom i ett militärt arkeologiskt material.

2. Metod och avgränsning

För att svara på ovanstående frågeställningar kommer den forskning som redovisats under rubriken *forskningshistorik* närläsas och studeras. Genom en analys av gällande forskningsunderlag skall materialet sammanställas för att se om det finns skillnader att urskilja, eller om forskningsläget är homogent och diskussionerna faller in i mer eller mindre

samma slutsatsmönster. Detta görs utifrån den första problemställningen, vars mål är att svara på hur forskningsläget i ämnet ser ut nu och historiskt och hur det kan användas för att svara på frågan om hur materialet kan användas.

Till diskussionen används den andra problemställningen (se ovan) som modell för att bena ut resultatet av analysen av materialet. Det arkeologiska material som tas upp här är redan väl sammanställt av en hel del forskare (se *forskningshistorik* och *materialbeskrivning*), så diskussionen kommer att föras kring en litteraturstudie av sedan tidigare publicerade teorier av främst Jon Vidar Sigurdson, Lotte Hedeager, Ulf Näsman, Bertil Helgesson och Jörgen Ilkjær (se *forskningshistorik*). Bearbetningsdelen kommer att ta upp det samtida källmaterialet – till exempel Tacitus – för att kort diskutera dess vetenskapliga värde i frågan och hur det kan användas i kombination med det arkeologiska fyndmaterialet. Detta kommer ske utifrån Anders Andréns *Mellan ting och text* (Andrén 1995) och Anders Kaliffs arkeologiska kommentarer på Alf Önners svenska översättning av Cornelius Tacitus' klassiska verk *Germania* (Önners 2005).

Som står att läsa i problemställningen begränsas materialet till två huvudtyper:

1. Arkeologiskt artefaktbaserat material i form av depositioner av militär utrustning i mossar samt vapengravar.
2. Historiskt källmaterial, vilket begränsats, efter tillgänglighet och relevans, till Tacitus' *Germania* och Gaius Julius Caesars *de Bello Gallico*.

Urvalet är baserat på, som tidigare nämnts, tillgänglighet, men främst på relevans i frågan huruvida ett specifikt material – i det här fallet mossfynd – kan bekräfta en tes eller ej. Vapengravsmaterialet, liksom det historiska källmaterialet, fungerar som ett kompletterande material till mossfyndsmaterialet, för att stärka diskussionen och addera ett djup till materialet, då vapengravar och mossar kan konstateras vara olika fyndkontexter för ett mycket snarligt fyndmaterial. Den teoretiska diskussionen om historiskt textmaterial i förhållande till arkeologiskt källmaterial tas upp för att belysa vikten av tvärvetenskap i den arkeologiska debatten.

Uppsatsen tidsbegränsas till romersk järnålder (0-400 e.v.t.), främst då det material som har valts ut i stort är daterat inom den perioden. *De Bello Gallico* är visserligen skriven innan tidsramen, men jag anser att viss specifik information i det verket är av största relevans för diskussionen och därför tas den med, trots brottet mot tidsbegränsningen.

Geografiskt begränsas det använda materialet till Sydsandinavien, främst genom arkeologiska lokaler i form av mossar och gravar i Danmark, men till viss del även av gravar i Skåne. Diskussionen kommer ströva utanför den skandinaviska gränsen och snarare ta upp exempel som kan röra stora delar av norra Europa eftersom materialet i många fall är likt, fokus kommer dock hela tiden ligga på området för det arkeologiska materialet; ergo Sydsandinavien: Danmark och Skåne. Arkeologiskt material kan nedåt kontinenten vara likvärdigt det material jag använder, därför tas det området med i diskussionen. Det lämnas däremot utanför i materialbeskrivning och analys av praktiska skäl då moderna nationsgränser och språkbarriärer till viss del begränsar tillgängligt material.

Begreppen, *politisk struktur* och *militär struktur* kan definieras på olika sätt. Här definieras ordet struktur på samma sätt inom båda begreppen – hierarkiskt, det vill säga hur den politiska respektive militära beslutsordningen såg ut.

3. Materialbeskrivning

3.1 Arkeologiskt material

3.1.1 Mossfynd

”mosse, våtmark i form av myr vars vatten härstammar enbart från direkt nederbörd”

(<http://www.ne.se/mosse>)

Deponering i mossar har en lång kontinuitet i Danmark. De tidigaste kända nedläggningarna av metallföremål är daterade till bronsåldern; till exempel i Smederup och i Falling, där en stor samling av bronsringar har hittats (Ilkjær 2003:13-15). Daterat till germansk järnålder är deponeringarna i Hjortspring och Vædebro. Fyndet i Hjortspring består av ett 18 meter långt skepp, vilket innehåller runt 200 spjut och lansar, några svärd och 80 sköldar.

Hjortspringfyndet är daterat till 350 f.v.t och är därmed det hittills äldsta kända mossfyndet med vapendeponering i Danmark (Randsborg 1995:19; Ilkjær 2003:16-17). Fyndet i Vædebro är daterat till det första århundradet e.v.t och består av ett skelettmaterial av flertalet människokroppar, några spjut och en sköld. Det är däremot diskuterat huruvida skelettmaterialet och vapenmaterialet tillhör samma fyndkontext, då minst en av spjutspetsarna dateras till att vara runt 400 år yngre än vad C14-dateringarna av kropparna (Ilkjær 2003:18-19). Vædebro-fyndet är genom en å sammankopplad med det berömda mossfyndet vid Illerup Ådal.

Fyndet av den omfattande härutrustningen vid Illerup Ådal på Jylland upptäcktes vid dräneringsarbeten 1950. Det var vid det tillfället det femte fyndet i Danmark av större vapendeponeringar från de första århundradena e.v.t (Ilkjaer 2000:20). De fyra övriga var deponeringarna vid Vimose, Kragehul, Nydam och Thorsbjerg (Ilkjaer 2000:20). Illerup Ådal-lokalen undergick arkeologiska undersökningar i två omgångar om totalt 18 år. Den första undersökningen utfördes 1950-56 under ledning av Harald Andersen och den andra från 1975 till 1985 under ledning av Jørgen Ilkjær (Ilkjær 2000:25; Ilkjaer 2003:26). Det var dräneringsarbetarna som hittade de första fynden vid det dräneringsarbete som ägde rum vid Illerup Ådal på 1950-talet. De fynden resulterade i att utgrävningarna påbörjades. Utgrävningarna kunde uppvisa ett omfattande material, ett material som vid utgrävningarna på 1970- och 80-talet visade sig vara toppen av ett isberg. Grävningarna på 70- och 80-talen gjordes för att förhindra en katastrof, då dräneringen efter en tid hade börjat torka ut marken, vilket innebar dåliga förhållanden för naturlig konservering av det material som fortfarande låg kvar i jorden (Ilkjaer 2000:25).

Mossen vid Illerup Ådal innehöll material från fyra separata deponeringar (A, B, C & D), utförda mellan 100 och 400 e.v.t. Merparten av fynden har daterats till deponering A (ca. 200 e.v.t) och B (ca. 250 e.v.t.) (Ilkjær 2000:32; Ilkjær 2003:26). Deponering C har daterats till 375 e.v.t och deponering D till 400-talet e.v.t (Ilkjær 2003:32). Deponeringarna, som låg utspridda över en yta på ca. 100.000m², bestod av allt från spjut, lansar, svärd och sköldar till kammar, mynt och hästutrustning, till en total av ca. 15.000 fynd (Ilkjaer 2003:26; Ilkjaer 2000:8, 28).

Det är i allmänhet accepterat att fynden från Illerup Ådal tillhörde en invaderande armé som besegrades i strid av en armé från Jylland (Ilkjær 2003:40-43). Armén som stod som segrare ska enligt gängse tolkningar ha förstört samtliga erövrade föremål innan de offrade dem i den sjö som då fanns vid Illerup Ådal. Den del av materialet som tillhör deponeringsfas C har även blivit bränt innan det deponerats och därför finns inget organiskt material bevarat (Ilkjær 2000:139). En stor del av fyndenmaterialet från Illerup hittades i gruppkontexter i form av högar av föremål. Detta kan innebära att de föremål som ligger i en specifik hög deponerades vid samma tillfälle, nerlagda i någon form av tyg eller liknande, vilket med tiden har upplösts och lett till viss förflyttning bland föremålen (Ilkjær 2000:29-38). De mossar som undersöks arkeologiskt utsätts också för geologiska undersökningar, vilka bland annat visar vilken kemisk sammansättning mossen har – om den är sur eller basisk. Mossen i

Illerup innehåller bland annat kalkavlagringar, vilket bidrar till en kemisk sammansättning som är basisk som gynnar bevarandet av till exempel metaller, som i Illerup. Sura mossar gynnar konserverandet av till exempel läder och tyg (Ilkjær 2000:21). De vanligast förekommande fynden är spjut/lansar och kastspjut av vilka det finns totalt 1 409 stycken. Utöver spjuten har det även hittats en del svärd, men inte alls i samma skala; det går 3-4 lans- och kastspjutsset för varje svärd (Ilkjær 2000:42), vilket blir cirka 200 stycken svärd, förutsatt att det finns en lans och ett spjut i varje set (förf. Anm.). Området vid Illerup Ådal har ännu inte undersökts helt, så det kan antas att det material som finns kan kompletteras med fler fynd vid vidare undersökningar (Ilkjær 2000; Ilkjær 2003).

Bland andra viktiga danska mossfynd kan nämnas: Vingsted, Esbjerg, Nydam, Kragehul och Thorsbjerg (Ilkjær 2003). Mossen i Vingsted har ännu inte utsatts för fullständiga arkeologiska undersökningar. Det uppdagades som ett område av arkeologiskt intresse när några dräneringsarbetare lämnade in 40 bitar av spetsar från spjut och kastspjut tillsammans med hästutrustning tillverkat i brons och silver. Materialet uppvisar spår av att ha blivit bränt innan det deponerats i mossen (Ilkjær 2003:67). Mossfyndet i Esbjerg uppdagades 1955, liksom de flesta danska mossfynd vid dräneringsarbeten. Platsen genomgick arkeologiska undersökningar i två omgångar; 1955-64 och 1997-98. Undersökningarna har resulterat i ett fyndmaterial bestående av spetsar från spjut, kastspjut och en pil såväl som hästutrustning, svärdskidebeslag, elddon, rembeslag, remutsmuckning och en fibula (Ilkjær 2003:71-72). Det finns inga synliga spår som skulle kunna indikera att materialet blivit bränt innan deponering (Ilkjær 2003:71).

Nydamsfyndet avgjordes vara intressant för arkeologiska undersökningar så tidigt som på 1700-talet och fyndplatsen har sedan dess undersökts av och till under 200 år. Lokalen Nydam består av fyra separata huvuddepositioner (A, B, C och D) och har daterats till 250 – 400 e.v.t. Deponering A (250 e.Vt) har en blandad fyndkomposition, innehållande sköldbucklor, spjutspetsar, tveeggade långsvärd, yxor, pilspetsar, kammar och eldstål. Deponering B är daterad till 300 e.Vt och innehåller till exempel tveeggade svärd (Ilkjær 2003:73-78). Deponering C innehåller lansspjutspetsar av typen Mollestad och Havor samt kastspjut som typologiserats till Einang och Sättra. Den fyndkompositionen daterar deponering C till ca. 350 e.v.t (Ilkjær 2003:73). Fyndkategori D är den tidsmässigt senaste deponeringen, daterad till 400 e.v.t och senare. Deponeringen består av tveeggade långsvärd med mönstersmidning, karvsnitornamenterade svärdbeslag, U-formad doppsko, sköldbucklor

med utstickande spets och remspännen (Ilkjær 2003:73). Liksom de flesta andra mossfynd innehållande vapen, tolkas fyndmaterialet från Nydam som härutrustning tillhörande besegrade arméer från den skandinaviska halvön. I fallet Nydam baseras den tesen på typen av kammar och eldstål, vilka normalt inte hittas på de danska öarna, utan på Norges kuster (Ilkjær 2000; Ilkjær 2003).

3.1.2 Vapengravar och statusgravar

I Skåne finns det fem lokaler med bekräftade vapengravar daterade till romersk järnålder. Simris med sex separata vapengravar (fyra daterade äldre järnålder och två daterade till yngre dito), Albäcksbacken utanför Trelleborg med tre, Valleberga 5 i nordvästra Skåne med en bekräftad vapengrav, en grav i Smedstorp och en i Roeshög i Hammenhög. Det finns alltså totalt alltså tolv (12) stycken gravar med vapen som faller inom ramarna för den romerska järnåldern. Nicklasson tror att de sex gravarna i Simris kan delas upp i tre generationer, med två gravar/generation (Nicklasson 1997:93-97, 178). Simrisgravfältet rymmer 104 gravar, av vilka alltså sex stycken innehåller ett vapenmaterial (Nicklasson 1997:95). Den första vapengraven som undersöktes – Simris 1 – innehöll ett eneggat svärd och delar av ett bälte. Grav Simris 1972:2 innehöll ett eneggat svärd, en sköld, en lansspets och ett par sporrar samt beslag till dryckesbägare, två romerska bronskärl, en sölja, keramik och en hartstättningsring, vilket nära nog placerar graven under statusgrav typ 3 enligt Lund Hansens modell (se nedan). För att kvala in där krävs fem romerska importvaror, här finns de två bronskärlen och eventuellt dryckesbägarbeslaget. Det finns utöver de här tre gravfälten ett antal tveksamma fynd som skulle kunna tolkas som vapengravar. Ett av dessa är ett fynd i Öremölla, nära Skivarp i Skurups kommun, där en bronskittel hittades i mitten av 1800-talet. Kitteln innehöll glasbitar som tolkats som romersk import, en ringbrynja och, enligt ”osäkra källor”, ett antal vapen smidda i järn (Nicklasson 1997:94). Av dessa vapen skall minst ett ha varit en sporre. Vad som är säkert är att ringbrynjan innehöll bitar av bränt benmaterial, vilket skulle kunna indikera att det är en begravning med vapen (Nicklasson 1997:94). De ovan beskrivna vapengravarna är de enda som hittills hittats i Skåne som med all säkerhet kan definieras som sådana och som daterats till romersk järnålder. Men faktum är att det finns väldigt många fynd som skulle kunna indikera möjliga ofredade gravar (Nicklasson 1997:93-94). En artefakt som ofta förknippas med statusgravar är sporrar. Nicklasson redogör för samtliga kända skånska fynd av sporrar daterade till romersk järnålder. Sporrarna är minst 14 till antalet och har hittats vid Simris, Öremölla (Skivarp), Uppåpkra, Ingelstad, Västra Karaby och Vä. Tre sporrar har mer diffusa fyndplatser vilka inte är mer specifika än att de konstaterats vara

hittade i Skåne, en av sporrarna finns dock på Ystads museum och kan kanske tänkas ha hittats någonstans i Ystad kommun, eller åtminstone i sydöstra Skåne (Nicklasson 1997:143).

Lotte Hedeager har i sin avhandling om riksbildandet i Danmark – *Danmarks Jernalder – Mellem stam og stat* – diskuterat vapengravar och delar upp ämnet i tre begravningsgrupper med en hierarkisk struktur (Hedeager 1990:136):

1. Krigargravar – dessa gravar är fullt utrustade med vapen och sporrar. Guld och annan import finns ofta i denna vapengravsgrupp.
2. Ryttargravar – i denna grupp finns det inga vapen, men ofta guld och andra importvaror.
3. Vapengravar – inget guld eller andra importvaror och bara mycket sällan sporrar. Innehåller vapen.

Modellen är hämtad från Hedeagers avhandling, men det tycks underligt att hon skulle mena att kategorin *ryttargravar* inte innehåller sporrar. Då hon refererar till de antropologiska studier som gjordes vid utgrävningen av romerska järnåldersgravar i Kemnitz och Hamfelde (norra Tyskland), pekar Hedeager på det faktum att utrustning med sporrar, men utan vapen, tillhör äldre män, medan vapen tillhör de unga (Hedeager 1990:136). Hedeager diskuterar sig fram till slutsatsen att krigare utan sporrar normalt sett förlorar sina vapen med åldern. Detta innebär att vapen är bundna till en funktion som bara kan upprätthållas av en aktiv krigare. Krigare med sporrar förlorar sina vapen med åldern, men tillåts behålla sina sporrar och rikedomar, vilket innebär att de bibehåller en status som innebär mer än att fungera som krigare. Vapen såväl som sporrar kan hittas i gravar med unga män, vilket innebär att deras status/funktion, som markeras med rätten att bära vapen och sporrar, inte är nedärvd, utan borde betraktas som en födslorätt (Hedeager 1990:136). Faktumet att sporrar är utelämnade i kategorin *Ryttargravar* antas i denna uppsats vara ett tryckfel i samband med publikationen.

Hedeagers resultat av diskussionen är att de gravar som innehåller sporrar kan tolkas som ett uttryck av en mäktig grupp av äldre, ledande män som genom till exempel guld och romersk import ställer sin kontakt med den internationella marknaden till allmänt beskådande (Hedeager 1990:137).

Himlingøje på östra Själland, Danmark, är ett område där flera mycket fyndrika gravar har undersökts arkeologiskt i olika omgångar mellan 1828 och 1985. Enligt Ulla Lund Hansen

finns det tre typer av centra – typ 1, 2 & 3 – av vilka samtliga finns representerade i Himlingøje (Lund Hansen 1995:461). Dessa tre åtskiljs genom hur respektive statusgrav är utformad. Statusgrav typ 1 innehåller alltid en kolbearmring (massiv guldarmring utan dekorativa utformningar eller inristningar), utöver det som finns i övriga statusgravar. För att en grav skall klassas som statusgrav typ 2 skall den innehålla någon form av ormhuvudsarmring tillverkad i guld samt vanliga guldfingerringar, i kvinnogravar ska det finnas en eller två ormhuvudsarmringar i kombination med en eller två ormhuvudfingerringar. Till statusgrav typ 3 tillhör två grupper av fyndsammansättningar: i grupp 1 ska det finnas en ormhuvudfingerring och/eller en silverbägare. Grupp 2 innebär fem eller fler föremål av romersk import av valfri typ, t ex glas, silverbägare och smycken (Lund Hansen 1995:455-456, 460-461).

Kolbe- och ormhuvudringar ses som en förutsättning för att en grav skall klassas som en statusgrav, ofta i kombination med romersk import. Lund-Hansen menar att eliten på östra Själland tillhörde en Nordeuropeisk elit med stort inflytande mot övriga elitgrupper i norra Europa, utifrån de kolbeformade armringer som hittats i Himlingøje (Lund Hansen 1995:461).

Ulla Lund Hansen målar upp en bild av det sydsandinaviska samhället innan riksbildandet, där, genom analyser av så kallade statusgravar, några platser anses vara centrum för makt över en viss region. Himlingøje argumenteras för att vara ett sådant maktcentrum för Själland, då fynd har gjorts som stämmer överens med definitionen av statusgrav typ 1. Sådana fynd har också gjorts i Thorsbjerg. Endast tre av högstatusgravarna i Himlingøje innehåller ett vapenmaterial. Att det finns vapengravar är inte ett faktum som Lund Hansen lägger ner för mycket tolkning på. Hon pekar istället på att de själländska vapengravarna har hittats i två omgångar väster om Himlingøje.

3.2 Det historiska källmaterialet

3.2.1 Tacitus' *Germania*

Skriven runt slutet av det första århundradet e.v.t, är Cornelius Tacitus' *Germania* en av de primära källorna för att söka skapa en bild av hur samtidens romare såg på den romerska järnålderns Germanien och dess invånare.

I *Germania* beskrivs det landområde och de kulturer som ryms inom gränserna för vad som på den tiden refererades till som Germanien, av såväl Romarna som – enligt Tacitus – germanerna själva. Till detta område hörde de folk som levde i det som idag är Skandinavien. Till den här uppsatsen används två moderna översättningar av boken, en på engelska och en på svenska. Den engelska versionen översattes av Harold Mattingly och gavs ut 1948 och i reviderad upplaga 1970 när den återutgavs. Den svenska versionen översattes av Alf Önnerfors och publicerades 2005. Med den svenska versionen följer en arkeologisk kommentar av Anders Kaliff.

Oavsett vilken översättning som används så börjar *Germania* med en förklaring av varifrån samlingsnamnet Germanien och Germaner kommer. Tacitus förklarar att det finns olika typer av barbarer; Rhen och Donau är de germanska folkens naturliga gränser till Gallerna i väst och Pannonierna i sydlig riktning, medan bergen i kombination med ”ömsesidig fruktan” står som gräns mot Dakerna och Sarmaterna i öster. Enligt det som Tacitus skriver är det Germanerna själva och inte romarna, som döpt detta specifika landområde och dess olika stammar och folk till vad det heter. Det hände när *Tungri*-stammen (vid den tiden kända under namnet *Germani*) gick över Rhen och spred skräck och plundrade sig en bit in i de Galliska länderna. Denna händelse resulterade i att samtliga germanska stammar började referera till sig själva som germaner, då det nu var ett namn som var väl respekterat och fruktat utanför de germanska gränserna.

Germania kan delas in i två delar; en del som beskriver de generella dragen hos de germanska folken och en andra del som mer i detalj går in och beskriver de enskilda stammarna. Det är i den första delen av boken som en generell bild målas upp av den germanska militära strukturen. I kapitel sex skriver Tacitus om ett fenomen som han kallar säger kallas ”hundramän” och refererar då till hur en skvadron av hundra män uppåddas från varje härad (Önnerfors 2005:33). Han beskriver också att den germanska arsenalen huvudsakligen består av lansar, kastspjut och sköldar och att de näst intill utan kläder på överkroppen strider i V-formation. Minst vanligt är användandet av rustning, så som hjälm och ringbrynja med mera. Tacitus förklarar att en av anledningarna till varför vapenarsenalen är så skral är att det inte fanns så mycket järn i Germanien på den tiden (Önnerfors 2005:32 ff).

De skandinaviska stammar som beskrivs av Tacitus är (från väster till öster): *Aviones*, *Charydes*, *Teutoni*, *Angli*, *Varini*, *Cimbri*, *Eudoses* på den Jylländska halvön och *Suiones* på det svenska fastlandet. *Cimbri*-stammen var välkänd och fruktad av romarna, då de hade tagit sig in på romerskt territorium vid flera framgångsrika räder (Önnerfors 2005).

3.2.2 Övrigt historiskt källmaterial

I *Germania* skapar Tacitus en ganska klar bild av Germanien och dess olika folks likheter och särdrag, men geografiskt blir det väldigt otydligt öster och norr om Jylland; det redogörs till exempel för ett flertal stammar på Jylland, medan dagens Sverige representeras av en ensam stam - Tacitus *Suiones* (Önnerfors 2005). Enligt en annan förhistorisk källa ska det däremot ha funnits ett flertal stammar i vad som skulle kunna vara dagens Skåne (Burenhult 1999:178; Hvas 1980:37). Denna andra källa är Ptolemeus, en grekisk astronom, matematiker, geograf och astrolog som levde och arbetade i den romersk-egyptiska staden Alexandria på 100-talet e.v.t. Ptolemeus hade i Alexandria tillgång till den tidens största bibliotek, en resurs han utnyttjade då beskrev en världskarta av den värld som var känd av romarna på den tiden (Ilkjaer 2003:12; Hvas 1980:37). Det var alltså inga ritade kartor, utan beskrivningar, med longitud och latitud som skrevs ner. Den beskrivningen användes under 1400-talet när världskartor etablerades (*non vidi*).

En annan viktig källa är Gaius Julius Caesar, som under sina erövringar av de galliska folken lät skriva ner en del av sina iakttagelser. Det mest användbara verket för den här kontexten är *de Bello Gallico*; de galliska krigen. Det görs här tydligt att det finns många olika stammar i Gallien och att dessa stammar skiljer sig från de germanska stammarna. Det står dock att läsa att det var vanligt bland keltiska folk att offra sina besegrade fienders vapen och utrustning, vilket är en likhet med traditioner hos de germanska folken (Edwards 1917; Ilkjær 2000:??).

4. Analys

4.1 Källkritik

Den post-processuella arkeologin utgår från ett hermeneutiskt tankesätt, till skillnad från den processuella arkeologin som utgår från positivism, vilket innebär en eftersträvan efter objektiva förklaringar av evidensbaserade resultat av olika slags tester. Det hermeneutiska tankesättet utgår från en subjektiv ansats till ett ämne och utifrån en viss förståelse är syftet inte att förklara, utan att söka förståelse för vad ett material kan berätta (muntl. uppg. Runesson 2006-01-30). Vad som eftersträvas i den processuella arkeologin är alltså att

dokumentera ett material och sedan, helt objektivt, testa materialet mot olika modeller med målet att förklara vad det betyder. I och med den post-processuella arkeologin införs ett mer kritiskt tänkande till den arkeologiska forskningen och diskussionen. Man lämnar i det post-processuella tankesättet eftersträvan till objektivitet i sina tolkningar, då det på mycket goda grunder kan anses att subjektiva bedömningar inte kan undvikas och kan dessutom bidra med mer till en teoretisk diskussion. Att förstå de olika teoretiska grunder som all forskning utgår från är viktigt för att skapa sig en egen uppfattning av all litteratur.

Jørgen Ilkjær och det massiva material han har producerat om mossfyndet i Illerup Ådal saknar motstycke vad gäller omfång av publikationer i detta ämne (se *Materialbeskrivning* ovan). Illerupmaterialet är, som antyds i materialbeskrivningskapitlet, ett mycket noggrant undersökt material över en mycket lång period. Problem blir det dock när ett likvärdigt material av en annan forskare skall lokaliseras. Det finns nämligen i dagsläget inget material som ens i närheten kommer upp i samma dignitet vad gäller publikationer som Illerup Ådal gör, även om Ilkjær i sina kataloger även redogör för övriga mossar med vapendeponeringar. Just nu pågår dock ett projekt i norra Tyskland som heter *Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig*. Det är ett storskaligt projekt som framförallt riktar in sig mot lokalerna Nydam och Thorsbjerg (muntl. Hårdh 2010-04-22).

Påvel Nicklassons avhandling är förvisso en redogörelse över vapenfynd i Sverige daterade till järnåldern. För den här uppsatsen hade det dock varit mycket intressant att läsa en mer definierad diskussion om vad, i det här fallet, vapengravarna i Skåne skulle kunna ha för betydelse i de samhällen som fanns här då genom sätta de vapen som så noggrant redogörs för i en bredare kontext. Att det är en grav och att det i graven finns vapen, det är det Nicklasson berättar om kontexten, men hur gamla var individerna? Var de män? (Detta kan antagligen antas, men borde ändå bekräftas.) Hur dog de? Dog de i strid och var det därför de begravdes med vapen? Dog de i hög ålder eller var de unga? Svar på frågor som dessa gör stor skillnad i vilket resultat som kan utläsas från dessa kontexter. Utifrån Nicklasson är det möjligt att göra ett statistiskt iakttagande och konstaterande av antalet fynd, vad de består av och hur de har daterats utifrån tidigare erkända modeller.

Sätter mossfynd och vapengravar i kontexter gör däremot Bertil Helgesson, som i sin avhandling (2002) tar upp olika aspekter av järnålderssamhället i Skåne för att söka förklara dess uppbyggnad på alla plan. Han definierar begrepp och jämför modeller, allt utifrån

publicerat material i Skåne och Danmark och de tolkningar som gjorts av dessa i tidigare arbeten. Avhandlingen är tydligt strukturerad – Helgesson presenterar tidigare forskning, kommenterar den och bidrar till sist med egna tolkningar och modeller. Helgessons avhandling kan beskrivas som en sammanfattning av en lång tids järnåldersforskning med fokus på samhälle, centra och regioner. Men eftersom presentationen av tidigare fakta sedan används som grund i en egen tolkning på att tema som inte riktigt sammanfattats på det viset tidigare bidrar Helgesson ändå med en egen tolkning av järnålderssamhället i Skåne.

Jag har till denna uppsats valt att använda mig av historiska källmaterial, främst i form av Tacitus *Germania*. Ett tilltag som ofta kritiserats. Därför vill jag här ta tillfället i akt att diskutera samverkan mellan ting och texts vara eller icke vara i den arkeologiska diskussionen.

Det kan diskuteras huruvida ett historiskt källmaterial är användbart eller inte i en diskussion som rör ett så omfattande arkeologiskt material som det material som påträffats i Illerup Ådal. Det skulle då också kunna diskuteras att det arkeologiska materialet är överflödigt när det faktiskt finns historiska källor att tillgå; varför gå över bäcken för att hämta vatten? Anders Andrén tog sig under 90-talet an den här diskussionen i boken *Mellan ting och text* (Andrén 1997). En bok som främst riktar sig till den historiska arkeologin, alltså det som tidigare brukade gå under namnet medeltidsarkeologi. Det här är ett citat från förordet, där Andrén reciterar vad som brukade vara en truism inom den arkeologiska teorin:

“Varför undersöker arkeologer materiella lämningar från perioder som redan är kända genom skriftliga källor? Räcker det inte med att läsa och tolka texter för att förstå och förklara historiska perioder?” (Andrén 1997:7)

Det arkeologiska ämnet är i stort uppdelat i två delar – förhistorisk och historisk arkeologi. Den skandinaviska förhistorien tar slut vid medeltidens början och uppdelningen beror på tillgången på historiska källmaterial. Historia är alltså något som skriftligen nedtecknats och bevarats för eftervärlden att läsa och lära av, allt som hände innan hände alltså innan historien och kategoriseras därför som *för*-historia. Detta antyder att kulturer utan skriftliga historieskildringar saknar en historia. Uppdelningen mellan historia och förhistoria skapades vid den arkeologiska vetenskapens grundande vid mitten av 1600-talet. Innan den uppdelningen och definieringen av skillnaderna mellan de olika fälten fanns inget behov av en uppdelning, då mänsklighetens historia redan fanns klart och tydligt redogjord för i Bibeln

(Andrén 1997:11). Faktumet att litterära historiska källor var den främsta källan i arkeologi där historiska källor fanns att tillgå ifrågasattes först efter mitten av 1990-talet. Anders Andrén var en av de ledande karaktärerna i denna teoretiska "revolution" mot den allmänt accepterade inställningen till historisk arkeologi (i Skandinavien räknat från 1066, vilket markerar vikingatidens slut och medeltidens början). Andrén skrev *Mellan ting och text* vars syfte var att bevisa varför arkeologi är viktigt, i en tid då den allmänna uppfattningen alltså var att arkeologi var överflödigt i den historiska diskussionen, då det redan fanns ett litterärt källmaterial som berättade allt – att jämföra med 1600-tals-diskussionen ovan (Andrén 1997:7).

På senare år har Andréns teoretiska inställning fått stort inflytande på synen på arkeologi. Ett exempel på detta är den arkeologiska kommentar som följer efter Alf Önnersfors översättning av *Germania*. Kommentarererna är skrivna av arkeologen Anders Kaliff. Kaliff är kanske mest känd för sina publikationer om bronsåldern, men här fick han alltså uppdraget att ge en kommentar, eller faktiskt snarare en "verifiering" av den text som Tacitus skrev; det vill säga – stämmer det (se nedan)? Det är intressant att den här typen av kommentarer får ta plats eftersom det ger en helt ny bild av vikten av arkeologi som något annat än Strindbergs "knappologi". Här ges alltså den arkeologiska forskningen och tolkningen brett utrymme och stor vikt i den historiska debatten.

För att applicera den militära strukturen på samhällsstrukturen måste kvinnliga individer här nästan helt bortses ifrån, eftersom det inte finns några arkeologiska fynd som skulle kunna påvisa kvinnlig närvaro i den militära beslutsordningen i Skandinavien under järnålder. Det ska därför påpekas att könsroller här helt räknas bort och frågan om *vem* som styr vad på vilken nivå tas inte upp. Frågan blir istället, hur kan en hierarkisk modell ha sett ut och det viktiga här är alltså inte *vem* utan *hur*.

4.2 Bearbetning

4.2.1 Mossfynd

De mossfynd som tagits med här är samtliga belägna i Danmark. Det källmaterial som är överlägset i förhållande till andra vad gäller publikationer är Illerup Ådal-lokalen på Jylland i Danmark, som grävts ut i två omgångar om totalt 18 år men tros trots detta ännu inte vara totalundersökt. Fyndet från Illerup visar inte en händelse utan fyra, då fynden daterats och delats upp i grupper (se ovan under *Materialbeskrivning*). Materialet är tolkat som utrustning

tillhörande fyra separata besegrade arméer och det har i vissa fall böjts och skadats. Artefakter tillhörande grupp C har även bränts innan de deponerades i den då cirka tre meter djupa sjö som nu är Illerup Ådal-mossen (Ilkjær 2000:21).

Det material i form av artefakter som har utsetts som intressant för den här uppsatsen är spjut, lansar, svärd och sköldar, baserat på det faktum att de samtliga är vapen som använts i strid och i kombination med till exempel vapengravar skulle uppsättningen av vapen här kunna svara på hur den militära hierarkin i fält var utformad. Spjut och lansar är den kategori som det finns mest av, med 661 stycken spjutspetsar och 748 lansspetsar totalt (Ilkjær 2000:42). I strid har varje krigare först slungat sina hullingförsedda kastspjut mot fienden, för att på så sätt desarmera dennes slagkraft så mycket som möjligt innan närstrid påbörjas. Sedan har hären rört sig i samlad tropp med lansarna som stötvapen framför sig, denna taktik är en blandning av grekiska falanger och den romerska legionärbaserade taktik där ett *pilum* (kastspjut) först slungas mot fienden innan man engagerar sig i närstrid med korta svärd i tät formation (Engstrom 1997). Här är det alltså lansar som har använts för närstrid, men några har använt sig av svärd, även om svärd, i sammanhanget, är relativt få i antal – ca 200 totalt (Ilkjær 2000:42). Det har även hittats en hel del sköldar vilka troligen har använts i försvarssyfte eller att stöta med. Utöver detta har även hästuprustningar påträffats i form av delar och spännen till sadelanordning och betsel, samt även hästskelett, med avhuggna ben, som talar för ett visst nyttjande av kavalleri.

Utifrån materialet beskriver Ilkjær att i en här 1000 man stark var 25 stycken ryttare (Ilkjær 2000:102-115) Sett till Hedeagers modell över vapengravar innehar dessa ryttare en särskild status som följer dessa individer in i döden (se *Materialbeskrivning*). Till hästuprustningen räknas av Hedeager nämligen också sporrar, som ofta förknippas med individer med hög status, till exempel en medlem av en hird (en hird är det följe som står för en hövdingens militära styrka) eller en individ med högre status än så. Utifrån vilka material delar av en utrustning är tillverkade i, som silver och brons och så vidare, tillskansas den typen av fynd en grupp individer som kan anses tillhöra den övre delen av den militära hierarkin (Hedeager 1990:136; Helgesson 2002:27; Ilkjær 2000:113, 124).

Det analyserade materialet är alltså tolkat att tillhöra fyra olika besegrade arméer – A-D. Dateringarna har gjorts med hjälp av mynt och dendrokronologi (Ilkjær 2000:48). Ilkjær har delat upp de danska mossarna i tre ”horisonter”, som var och en innefattar ett antal

mossfyndslokaler i Sydsandinavien där militär utrustning påträffats. Varje horisont representerar ett geografiskt avgränsat område från vilket den anfallande styrkan vars utrustning nu hittats kommer. Horisonterna har delats upp efter de tre största i varje kategori och är sorterade efter datering; den tidigaste horisonten behandlar de mossar som ligger i de södra delarna av Danmark, det vill säga södra Jylland och Fyn, som är daterade till första och andra århundradet e.v.t. Den andra horisonten benämns "Illerup-horisonten" och behandlar mossar belägna runt Kattegat och daterade till tiden runt 200 e.v.t (Illerup A och B är de största deponeringarna i den här perioden). Den tredje horisonten är daterad till cirka 300 e.v.t och kallas av Ilkjær för Esbjøl-horisonten efter det stora mossoffermaterialet som grävts ut där, senaste omgången var 1997-98 (Ilkjær 2000:68-73). I kronologisk ordning har de tre horisonterna tilldelats angripare från: norra Tyskland, västra delen av den skandinaviska halvön (Norge) samt slutligen Svealand (Ilkjær 2000:68-73). Det är alltså inte ett material som direkt speglar den militära utrustning som användes i Danmarksregionen, men eftersom det är ett mycket likvärdigt material över samtliga perioder och geografiska ursprung, kan det antas att materialet i Danmark åtminstone var mycket snarlikt det som hittas i mossar.

Fyndkompositionen tyder enligt Ilkjær på att det existerande militära materialet har hört till invaderande styrkor från dagens Norge och Sverige i tre olika omgångar, horisonter (Illerup). De har besegrats och deras utrustning har enligt gängse tolkningar dumpats i en sjö. Jämförelser görs till exempel med Caesars iakttagelse av gallerna i *Bellum Gallica* (Ilkjær 2000:136-137).

4.2.2 Vapengravar och gravar utan vapen

En vapengrav är en gravläggning som innehåller vapen. Men varför ligger det vapen i just dessa gravar? För alla gravar är inte vapengravar. Vapen är över huvud taget inte ett material som dominerar fyndbilden för någon period (non vidi). De flesta gravar innehåller alltså inte vapen. På Simrisgravfältet finns det totalt 104 stycken undersökta gravar, av dessa är sex stycken vapengravar (Nicklasson 1997:95). Två gravar har daterats till B2, två till tidig respektive sen C1b och två gravar har daterats till övergången mellan B och C bör förklaras (Nicklasson 1997:95). Nicklasson tolkar dateringarna till att vapengravarna representerar tre generationer av begravningar med två vapengravar per generation där den ena graven i samtliga generationspar är betydligt rikare utrustad med artefakter än den andra (Nicklasson 1997:95) Det faktum att vapengravarna är i klar minoritet indikerar att de sex individer som fått med sig vapen i gravarna hade en viss status som på något sätt skiljde sig från resten av

dem som begravts i samma område, i det samhälle där de levde innan de dog. Denna status har utvecklats till en modell av Lotte Hedeager, där hon beskriver tre steg i en eventuell hierarki (Hedeager 1990). Modellen är baserad på fyndsammansättning och den osteologiska analysens resultat av hur gamla individerna var vid begravningstillfället och finns presenterad under *Materialbeskrivning*; den faktiska åldern är inte redogjord för mer specifikt än att det är skillnad mellan gamla och unga individer. Fyndsammansättningen i det som definieras som vapengravar består av olika kombinationer av ett material: sporrar, vapen (svärd, lansar och kastspjut) och romersk import (Hedeager 1990:238). Oavsett fyndkombinationen i gravarna kan samtliga beskrivas som någon form av statusgrav, vilket syftar till att den begravde hade en upphöjd ställning i samhället.

För att kontrastera mot vapengravsmaterialet används här i denna uppsats så kallade statusgravar utan vapen, belägna i områden som helt eller delvis påvisar en avsaknad av vapenmaterial i gravarna. De exempel som används här är Himlingøje (se ovan) på östra Själland i Danmark. Materialet i Himlingøje anses vara otroligt ”rikt” i fyndkompositionen på så vis att det till stor del består av vackra saker, som kolbearmring och romersk import av olika slag. Gravarna har dessutom påträffats i storhögar, vilka daterats till att vara uppförda vid övergången från äldre till yngre järnålder, det vill säga B2/C1 (ca.240 e.Vt) (Lund Hansen 1995:453). Lund Hansen har, vilket står att läsa under *Materialbeskrivning*, tolkat detta rika material, med dess storslagna kontext, som ett bevis på ett centrum för makt i den här regionen. Den teori som läggs fram av Lund Hansen går ut på att det finns ett ”rikedomscentrum” på östra Själland (Himlingøje), runt vilket flera enheter av en hird var utplacerade för att säkra elitens fäste mot landsidan i väst (Lund Hansen 1995:457).

Liksom beskrivet i materialbeskrivningen finns det enligt Lund Hansen tre typer av högstatusgravar, var och en av dessa typer symboliserar en rang i det politiska systemet, där typ 1 – Himlingøje – tillhör det översta skiktet och de följande två tillhör undergrupper av aristokrater som är underordnade typ 1 graven. Ett ”maktcentra” definieras av Lund Hansen som utgångspunkt för en social elit. Det landområde som fyller upp ytan runt omkring ska uppfattas som ägor tillhörande den absoluta eliten och bebos av människor som är underordnade dem. Nödvändiga tjänster och relationer – som beskydd från en hird – betalas med gåvor av den karaktär som motsvarar mottagarens rang i relation till hövdingen (Lund Hansen 1995:460-461).

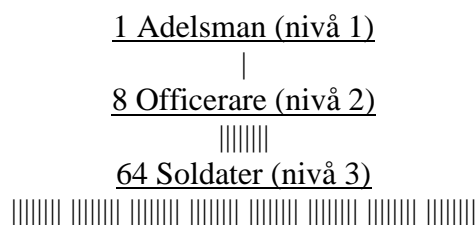
Gravmaterialet från Himlingøje togs alltså med som ett exempel på ett material där vapen saknas, men där status fortfarande är tydligt för att kontrastera de vapengravar som beskrivits av Påvel Nicklasson (1997). Faktum är dock att det finns tre gravar i Himlingøje som innehåller vapen, daterade till B2/C1a, C1a och C1b, det vill säga övergången från äldre till yngre romersk järnålder. Ulla Lund Hansen konstaterar också att det är till just dessa perioder som en övervägande del av de då undersökta vapengravarna på Själland kan dateras (Lund Hansen 1995:457). Motsvarande mönster finns att se i vapengravsmaterialet i Skåne där främst Simris-gravfältets sex vapengravar indikerar en förändring i samhället runt period B2 och C1-C2 (Nicklasson 1997:92-98). Denna indikation betyder att det runt den här tiden kan ses ett ökat militärt material, vilket kan tyda på politisk osäkerhet.

Det har uttryckts kritik mot huruvida vapengravar verkligen är intressant i en diskussion som rör militär hierarki, då de antagligen är tecken på att en ny elit håller på att etableras och att den sociala strukturen genomgår en förändring under den tid som vapenfynd görs i gravar (Näsman 1999:6; Hedeager 1990:138).

4.3 Diskussion

4.3.1 Militär struktur

Utifrån det presenterade materialet ska här nedan nu föras en diskussion om hur den militära strukturen kan ha varit uppbyggd. Det finns två arkeologiska modeller för militär hierarki; de är konstruerade av Jørgen Ilkjær (2000), främst utifrån fynd i mossar, och av Lars Jørgensen (2001) genom ett tvärvetenskapligt projekt där Ilkjærs fyndbaserade modell kombineras med antropologiska studier.



Figur 1. Grafisk tolkning av Ilkjærs modell (2000:124,134)

En Germansk Adelsmans/befälhavares utrustning (nivå 1): svärd, sköld, bälte och ryttarutrustning med dekor i förgyllt silver.

En Germansk officers utrustning (nivå 2): svärd, sköld, bälte och ryttarutrustning dekorerat i brons.

En Germansk soldats utrustning (nivå 3): lans, kastspjut och en sköld med detaljer i järn. Till den här klassen tillhör också pil och båge samt knivar. Avsaknad av brons, silver och guld definierar den här nivån.

Ilkjaer hävdar att guld och silver visat sig tillhöra den absoluta eliten i samhällshierarkin, brons till en medelklass (eller kanske snarare form av lågadel?) medan järn är ett material som kan användas av alla; det är ett ”standardmaterial” (2000:124). Silver och guld representerar 2% av fyndmaterialet från Illerup A, brons 9% och järn 89%. (2000:124). Sett till denna statistik tillhör, förutom något enstaka undantag, all hästutrustning nivå 1 och 2 (2000:134). Sköldmaterialet är uppdelat i 2% tillhörande nivå 1, 10% i nivå två och 88% i nivå tre (2000:134).

Jørgensens modell är grundad på Ilkjærs kategorisering, men vad Jørgensen har gjort är att han har använt den arkeologiska modellen (Ilkjær) och applicerat en antropologisk frågeställning på den och två historiska källor – Tacitus och Marcellinus:

<u>Carnap-Bornheim & Ilkjær</u>	<u>Tacitus (Marcellinus)</u>	<u>Vapenförsörjning</u>	<u>Antropologisk modell</u>
Nivå 1	Princeps (reges) lorder	Individuell	Krigare
Nivå 2	Comites (optimates) följe	Individuell	Krigare
Nivå 3	pedites (armatores) infanteri	Homogen	Soldater

Figur 2. Modeller efter Jørgensen (2001:9-11)

I modell nummer två har Jørgensen placerat de olika modellerna bredvid varandra, för att utifrån de tre nivåer Ilkjær och Carnap beskriver sätta olika perspektiv av den hierarkiska modellen sida vid sida och se hur det militära väsendet fungerade. Resultatet blir alltså att de två övre nivåerna enligt Ilkjærs modell har varit hästburna krigare, vars egen ära är skäl nog för strid. De är, enligt Jørgensens modell, beväpnade med vapen som tillverkats specifikt för dem, efter personligt tycke och smak i kombination med rådande mode – de vapen de bar var alltså personliga och ärvdes troligen inte av tidigare generationer. Den tredje nivån är utrustad

med enkelt utsmyckad utrustning efter en homogen modell, som kan tyda på en central massproduktion av vapen. Dessa soldater, som alltså utgör den större delen av den stridande enheten, ska enligt Ilkjær och Jørgensen ha varit anställda av de styrande organen i samhället för att mot någon form av ersättning arbeta som soldater efter order från sina överordnade (Ilkjær 2000; Jørgensen 2001).

Uppdelningen av vapen kan även ses i det historiska källmaterial, vilket Anders Kaliff kommenterade såhär i Alf Önnersfors översättning av Tacitus *Germania*: "Även Tacitus' uppgift om att germanerna föredrog spjut framför svärd har fortsatt stöd i arkeologiska fynd. Att svärd också förekommer och möjligen tillmätts hög status kan samtidigt konstateras". Kaliff kommenterar även att det är troligt att sköldar har varit viktiga för de germanska folken och att de kanske har fungerat som en identitetsmarkör (Önnersfors 2005:146). Han skriver alltså att de germanska stammarna enligt Tacitus ska ha "föredragit" att använda sig av spjut framför svärd, vilket kan visa på en samtida iakttagelse av att den större delen av en germansk stridande styrka var beväpnad med spjut och lansar, medan en mindre del bar svärd, vilket även kan konstateras genom ovanstående arkeologiska modeller.

Kaliff kommenterar vidare så här: "Uppgiften om att unga män frivilligt gav sig av till andra stammar för att få krigserfarenheter är av stort intresse och har också starkt belägg i det arkeologiska materialet. Särskilt under århundradena efter Tacitus är det uppenbart att män också från det nordgermanska området kämpat hos såväl andra germanfolk på kontinenten som i de romerska hjälptrupperna och möjligen också i legionerna" (Önnersfors 2005:149). Kaliff pekar på till exempel Illerup Ådal och de vapenfynd som gjorts där. Detta är intressant också med tanke på hur ursprung för de individer vars utrustning fanns i Illerup Ådal är baserat på bland annat vilken sorts ben eller horn som de kammar som grävts ut har tillverkats i (Ilkjær 2000:68-73). Med den möjliga vetskapen om att personer från Skandinavien kan ha sökt sig till olika delar av det germanska området för att söka militär erfarenhet i åtanke, kan det vara möjligt att tolka kammarna som tillhörande sådana individer som slagit följe med grupp krigare och soldater från ett samhälle som då låg i konflikt.

Det talas i dessa sammanhang ofta om en *hird*. En hird är alltså den grupp människor som står för krigföring och beskydd i ett samhälle. En medlem av en hird kan ses på två sätt: antingen som en individ som lyder direkt under en annan styrande individ eller så är hirden

en del av kollektivet och agerar i samhällets väl snarare än för att beskydda en person som de svurit lydnad till (Helgesson 2002:27).

4.3.2 Politisk struktur

Den militära strukturen har diskuterats ovan och en del av syftet med den här uppsatsen är att sätta den militära hierarkin i ett större perspektiv för att se om det presenterade materialet kan presentera även en modell för hur den politiska strukturen i ett sydsandinaviskt samhälle kan ha sett ut.

Till att börja med kan det diskuteras hur ”utvecklat” ett samhälle i Sydsandinavien under romersk järnålder var. Fungerade de germanska stammarna i små familjebaserade grupper eller hade de redan börjat slås ihop för att stå emot det ständiga hotet från söder: Rom? Ulf Näsman har skrivit en artikel om Danmarks riksbyggande där han delvis svarar på den frågan utifrån ett citat av Reinhard Wenskus från 1961 (Näsman 1999:2). Enligt Näsman menar Wenskus att de många små germanska stammar som fanns under tidig romersk järnålder sattes under press av nomadiska folk, Roms expansion och inte minst av interna konflikter. Därför var stammarna tvungna att enas i större enheter – stam-konfederationer (ex. frankisk-merovingiska riket) (Näsman 1999:2). Är det sådana stammar som Tacitus nämner i sina skildringar av de germanska folken? Visst bör en hel del källkritik riktas mot historiska källor då det subjektiva urvalet måste tas i beräkning, men det kan ge en fingervisning av att det faktiskt fanns ett flertal stammar som kallade sig för ”ett folk” vid den här tiden. Hur mycket av det som kan stämma är en diskussion för sig, men det kan anses vara rimligt att peka på det faktum att flera olika stammar förekommer. *Aviones, Charydes, Teutoni, Angli, Varini, Cimbri, Eudoses* på de danska öarna och *Suiones* på den skandinaviska halvön är folk som skulle kunna vara exempel på stammar innan bildandet av konfederationer. När en konfederation av flera olika stammar har bildats antas det här att *en* ledare eller alternativt *en* ledande stam står för den centrala politiska administrativa verksamheten i antingen en central ort eller över ett centralt område.

Framförallt Ulla Lund Hansen har diskuterat *centralitet* i sammanhang med de rika gravarna från Himlingøje (Lund Hansen 1995). Bertil Helgesson förklarar att maktcentraliteten inte uttrycker sig lika tydligt i det arkeologiska materialet i Skåne som det gör på till exempel Själland och att den framväxande eliten etableras på olika sätt på olika platser, det finns alltså tydliga regionala skillnader över relativt små geografiska områden. Uppåkra är ett exempel

på en central-ort där orten Uppåkra är nyckeln i centralitetet, medan Kristianstadslätten är ett exempel på ett central-område där det finns flera orter över ett större område som tillsammans bidrar till de centrala funktionerna (Helgesson 2002:209).

Helgesson har i sin avhandling presenterat ett antal olika modeller för samhällsutveckling under järnåldern. Utifrån dessa har han också gjort en egen modell (Helgesson 2002:114-207):

Stadium 1 – 500-100 f.v.t

Stadium 2 – 100 f.Vt – 300 e.v.t

Stadium 3 – 300-550/600 e.v.t

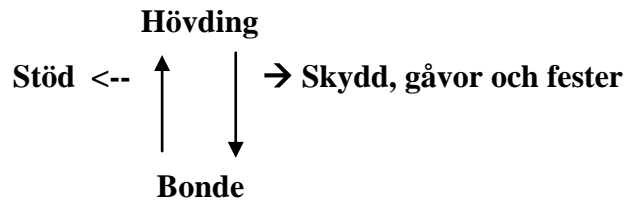
Stadium 4 – 550/600-700 e.v.t

Stadium 5 – 700 e.v.t -Tidig medeltid

Av dessa fem stadier är stadium 2 det som mest tangerar den här uppsatsen. Stadiet är daterat utifrån gravmaterial och den högstatus som tillskrivits en del av dessa. Gravar med vapen, gravar med importföremål och gravar med smycken anses vara anlagda av de hövdingaslakter som hade den regionala ledarrollen (Helgesson 2002:121; Hedeager:137-138). Det fanns alltså enligt gängse tolkningar familjer som genom blodsband ärvde en viss status i det samhälle där de levde. Hur beslutades det att just dessa familjer skulle stå för den ledande rollen?

Under en föreläsning av Jón Viðar Sigurðsson (muntl. uppg. 2009-06-16) om det isländska samhället under vikingatiden, antecknade jag denna intressanta modell över hur en förhistorisk hierarki kan ha varit uppbyggd. Vänskap är ett nyckelord i den här modellen, men Sigurðsson påtalar att det är en annorlunda definition av ordet idag jämfört med under vikingatiden. Den vikingatida politiken på Island byggde på den tidens definition av vänskapsband och hade ett antal regler att följa:

- Skydd
- Gåvor
- Fester
- Stöd



Vänskap idag definieras oftast i sammanhang med en nära relation till en annan individ; alltså den relation man har till en vän. Synonym till dagens definiering av vän kan vara till exempel kompis, kamrat eller polare. Ordet vänskap i det här sammanhanget syftar inte egentligen till en nära personlig relation till andra individer, utan snarare till en relation mellan individer där en överrenskommelse har lett till att en vänskaplig – det vill säga fredlig – relation upprättats. Vänskapen är här inte villkorslös, utan lutar sig på ett antal förhållningsregler, vilka illustreras genom Jón Viðar Sigurðssons modell över hur den typen av vänskapsförhållande kan vara uppbyggda.

Från 930-talet var Island uppdelat i 36 socio-politiska enheter, kallade goðorð, varje enhet hade en eller flera hövdingar, goðar (sing. goði). Runt 960 delades ön upp i fyra delar och antalet goðar utökades till 39. Relationen mellan bönder och hövdingar var baserad på frivilligt och ömsesidigt förtroende, inte alls den stränga lydnad som underordnade visar sin överordnade. ”It was the duty of each farmer to serve as a *thingmann* for the goði of the area in which he lived; but equally, the goði had to show the ability to wield authority in such a way that the farmers wanted to be his *thingmenn*. These conditions created the background for political manipulations that eventually led to the destruction of the original balance of power” (Sigurðsson 1989:138-142).

Jón Viðar Sigurðssons modell behandlar riksbyggning på Island under vikingatiden. Den här uppsatsen handlar om hierarkiska modeller för Sydsandinavien under romersk järnålder. Modellen som används här ovan är fel plats vid fel tidpunkt. De första bosättarna på Island kom från Skandinavien och de brittiska öarna. När de kom till Island var det ett helt obebott landområde och nybyggarna fick starta upp ett nytt samhälle. Från början är det samhällen som har sin grund i familjer och släkter (Sigurðsson 1989), men så småningom börjar samhällena växa och efterhand ingår flera gårdar/familjer förbund med varandra och får på så sätt mer makt över större områden och mer resurser. Utvecklingen är med andra ord mycket lik det gradvisa riksbyggandet i Sydsandinavien under järnåldern som bland andra Hedeager beskriver (1990). Modellen ovan är en viktig del då den beskriver just en situation i en helt

annan tid, men som inte är helt olik den utveckling som sker i bland annat Danmark under hela järnåldern. Den visar också tydligt hur förutsättningarna i de första nordeuropeiska stamkonfederationerna skulle kunna te sig och beskriver tydligt hur en vänskapsbaserad politik kan vara konstruerad.

Ett exempel som handlar om Sydsandinavien under järnåldern är Hedeagers kommentar om hur en ledare väljs ut. Hedeager skriver att den politiska och militära ledningen är samlad och etablerad som ett fast ämbete, knutet till utvalda släkter. Något som hon bevisar genom att hänvisa till historiska källor från Caesars tid, som berättar om att västgermanerna på Caesars tid valde provisoriska militära ledare och att detta val kunde göras utifrån alla vapenföra män (Hedeager 1990:137). Ett faktum som även syns i den modell över vapengravar av Hedeager som finns presenterad ovan under *materialbeskrivning*. Där tolkar Hedeager vapenbärandet till ålder och därmed också funktion, snarare än till status. Själva vapnet i sig är alltså inte ett statusobjekt, det finns det andra föremål som kan tala om, som till exempel romersk import och sporrar (Hedeager 1990:136). Tacitus talar dock om att ledare i de germanska stammarna väljs utifrån släkter med särskilda privilegier, vilket alltså kan visa på att de släkter som tillskansade sig makt under de tidiga stadierna av samhällskonfederationsbildandet nu är etablerade auktoriteter i samhället (Hedeager 1990:137). Den hierarkiska modellen målas av Hedeager upp som början till ett feudalt samhällssystem, där det finns en ledare i toppen av pyramiden, som genom anförtrödda lokala ledare styrde över större landområden (Hedeager 1992:170). Dessa lokala ledare arbetar inte utifrån otvivelaktig personlig beundran och lojalitet, utan får ersättning i form av passande gåvor, som till exempel romerska importvaror och smycken – som de som hittas i gravar – med mera. Tillbaks får ledaren en lojal allierad som ställer upp med militär- och säkert även ekonomisk support i form av tillgång till lokala resurser (Hedeager 1992:170-172).

4.4 Tolkning och utvärdering

Avsikten med den här uppsatsen var att genom två huvudgrupper av frågeställningar ta reda på om det utvalda materialet kan förklara hur den militära och politiska strukturen var utformad i Sydsandinavien (Danmark och Skåne) under romersk järnålder. Materialet som har använts består av vapendeponeringar i mossar, vapengravar och statusgravar utan vapen samt historiska källmaterial, främst genom *Germania* av Tacitus.

Det arkeologiska materialet i mossarna har analyserats utifrån analyser av tidigare forskning och de resultat och slutsatser som gjorts är gjorda utifrån dessa. Den hierarkiska modellen i Danmarks historia är ett ämne som där är väldigt stort med ständigt återkommande projekt. Det finns liknande projekt i Sverige, som till exempel de grävningar som sker och de publikationer som kommer ut om den till järnåldern hörande centralorten Uppåkra utanför Lund (se Helgesson 2002). För den här uppsatsen har det varit intressant att titta på forskningshistoriken kring riksbildandet i Danmark, som enligt Hedeager sätter igång redan på bronsåldern, och hur de olika forskarna tror att de hierarkiska modellerna har sett ut och utvecklats och varför (Hedeager 1990).

Den politiska hierarkin tycks genomstråla hela samhället under den romerska järnåldern i södra Skandinavien, så även i militära frågor. Då det romerska imperiet börjar expandera norrut skapar det ett oroligt klimat bland de germanska stammarna, vilka efter hand går samman i konfederationer med flera stammar för att ha möjlighet att stärka sina ställningar i det allt mer ansträngda politiska klimatet. Tacitus uppger att de olika stammarna öster om Rhen själva tar sig samlingsnamnet *Germaner* för att ingjuta skräck i utomstående är intressant i den diskussionen. Bildandet av dessa konfederationer som nämns av Wenskus, här i denna uppsats genom Näsman (1999:2), innebär att stammarna frångår sina ursprungliga släktbaserade strukturer och då måste nya gränser dras för de större konfederationerna. Vid meningsskiljaktigheter om var de nya gränserna ska dras och vilka stammar som ska ha tillgång till vilka resurser uppstår ”interna” konflikter inom det germanska samfundet. För även om det är så som Tacitus skriver i *Germania*, att samtliga germanska stammar själva valt att ta sig namnet Germaner, så är Germanien fortfarande ett geografiskt stort område med många olika samhällskonstellationer – eller konfederationer om man så vill. I det arkeologiska materialet konstateras alltså en politisk skiljelinje mellan den äldre och den yngre romerska järnåldern, genom till exempel vapengravarna på Simris. En indikation utöver det ökade militära materialet i mossar och gravar kan vara de undervattensbarriärer, i form av stockar, som hittas i danska fjordar som dateras till övergången mellan äldre och yngre romersk järnålder. Dessa barriärer har troligen skapats för att hindra främmande skepp från att komma in i de fjordar kring vilka de inhemska befolkningarna var bosatta och därmed sårbara (Hedeager 1992:171).

Det är alltså dessa samhälleliga förutsättningar som finns när vi nu börjar tala om den militära hierarkin. Ilkjær och Carnap-Bornheims modell i kombination med Jørgensens visar en

struktur som definitivt inte är en slumpartad samling individuella krigare på plundringståg. Här finns en tydlig makthierarki där de högre stående (Nivå 1 och 2 – krigare) har tillgång till hästar och ädelmetaller som de lägre stående (Nivå 3 – soldater) inte har tillgång till. De har olika utrustning som definierar deras status i det som ändå får kallas för armé och som följer med dem även utanför de militära uppdragen. Just vapen tycks dock inte vara ett objekt som bestämmer den civila statusen, då Hedeagers modell över vapengravar tydligt visar att det är andra föremål som bestämmer status medan vapen talar för en specifik funktion, en funktion som utförs av en viss grupp män i en viss ålder. Status är alltså ändå olika i olika situationer. Ett personligt utsmyckat svärd kan innebära status i en militär kontext, som till exempel mossfynd, medan en civil kontext, som en grav innebär statussymboler av annat slag, alltid beroende på ålder och social ställning. Intressant är också att de tre gravar som hittats i Himlingøje på Själland bara nämns väldigt kort av Lund Hansen, trots att det till viss del motsätter sig den diskussion hon för: att Himlingøje är ett etablerat makt-centrum och att de militära funktionerna har spridits ut på andra delar av det kontrollerade landområdet eftersom makthavarna i Himlingøje redan är konsoliderade på den platsen och därför inte behöver markera sin militära status där. Detta trots att gravarna daterats till övergången mellan äldre och yngre romersk järnålder (B2-C1a), det vill säga den period som enligt gängse tolkningar innebär stor politisk oro inom det germanska området.

Det tycks som att den arkeologiska forskarvärlden är rörande överrens om hur samhället utvecklades och vad de arkeologiska fynden betyder i kontexten. Vapengravarna betyder att en ny ”dynasti” av ledare håller på att etableras och när vapengravarna upphör har ledarna blivit etablerade. Detta händer alltså överallt i Sydsandinavien kring B2 och C1. Även i Skåne, vid Simris, där det finns tre generationer med vapengravar; de uppstår ganska plötsligt och slutar sedan lika plötsligt. Den plötsliga avsaknaden av vapen i gravarna talar mycket för att det politiska läget i norra Europa håller på att lugna sig i takt med att de ledande centralorterna och centralområdena konsolideras utifrån ett hierarkiskt system som bygger på vänskapsband. Dessa gåvobaserade allianser som vänskapbanden bygger på bör i sig ha bidragit med en hel del drama, då det är som upplagt för korruption och förräderi. Ett nytt, bättre erbjudande dyker upp och en resurs som tidigare har tillhört en centralstyrande ledare tillhör nu en annan. Vilket givetvis borde leda till konflikt och det är här mossfynden kommer in. Som ett bevis på militära konflikter.

Mossfynden förutsätts vara deponerade av de segrande inhemska ”danska” styrkor som försvarade sina territorier och sina resurser. Att på det här sättet förutsätta hur ett troligt slag har slutat och gått till utifrån deponeringar i mossar är inte helt middle-range-korrekt. Oavsett borde alternativa tolkningar i alla fall nämnas. Till exempel: Förutsätt att de deponerade föremålen har tillhört en anfallande utifrån kommande styrka, från låt säga västra Norge. De går i land någonstans vid någon av de stränder som avgränsar Kattegatt med uppsåt att skövla, röva eller kanske bara skapa panik; syftet är svårt att sia om. Men låt säga att de går i land, skövlar sig in en bit i landet och stöter så småningom på en styrka av män från det landområde/samhälle de skövlar. En strid följer. Vad som antagits vara utgången för striden är att den anfallande styrkan förlorar och måste fly hemåt, varefter den segrande försvarande styrkan samlar ihop den besegrade anfallarens utrustning och offerar den i en sjö. Ett alternativ skulle ju givetvis kunna vara att den anfallande styrkan faktiskt vinner slaget (eller slagen?), men syftet med anfallet är kanske redan uppnått och fienden är förnedrad och försvagad. Därför vänder de tillbaks hem, med äran i behåll. Efter sig lämnar de ett samhälle där invånarna känner sig totalt förnedrade och kränkta, vilket leder till att en metodisk (rituell?) förstörelse av utrustningen äger rum, för att sedan deponeras i sjön. En sorts rituell hämnd? Graden av förstörelse är högre i vissa deponeringar än i andra, som till exempel deponeringsfas C i Illerup Ådal, där materialet har bränts och demolerats innan det deponerats. Detta är för mig en handling som pekar på en stark vilja att verkligen förgöra fienden – ett hat. Den verkliga anledningen får dock fortsätta diskuteras och resoneras kring, svaret kommer vi inte att få förrän den dag en tidsmaskin uppfinns.

5. Slutdiskussion

Min förhoppning med den här uppsatsen var inte att ifrågasätta tidigare analyser, utan snarare att använda mig av dem i en diskussion där jag kombinerat flera forskningsområden för att försöka svara på min problemställning. Samtliga forskare vars publikationer har använts till den här uppsatsen har på något sätt kommenterat den politiska och den militära hierarkin, ibland i relation till varandra och ibland var för sig. Ulla Lund Hansen talar till exempel om den dubbla försvarszon som skyddar maktcentrat Himlingøje från hot ifrån väster. Det är en modell som tydligt knyter den militära statusen till den politiska. Men ensam målar den inte upp någon form av bild av den militära hierarkin utöver den absoluta överbefälhavaren och de grupper av män som följde efter honom. Vapnens homogenitet i gravar såväl som i mossar visar upp ett mönster som bland andra Jørgen Ilkjær delat upp i tre olika stora delar, eller snarare nivåer. Utifrån antropologiska frågeställningar och modeller har detta sedan satts i ett

nytt ljus, där de olika nivåernas sociala roll sätts i ett sammanhang. I vapengravarna finns samma mönster i beväpningen, men de visar kanske inte medlemmar från den lägre nivån utan snarare från de två övre. Det finns alltså en tydlig militär hierarki som lyser igenom i det arkeologiska materialet, både vad gäller massmaterial som mossfynden och vapengravarna som även innehåller statusföremål så som romersk import.

Denna hierarki kan appliceras till viss del på den politiska organisationen, men man bör dock tänka på att regionala skillnader givetvis finns mellan hur olika samhällen var strukturerade. De tre nivåer som beskrivs ovan behöll sannolikt sin hierarkiska status i förhållande till varandra även efter stridernas genomförande. Även om en ny elit-generation tar makten i ett samhälle så bibehålls den militära strukturen, där den största gruppen individer står under befäl av den näst största och den minsta gruppen för befäl över alla. Fast än det arkeologiska materialet i form av vapen i gravar och mossar i sig inte berättar hur olika sociala strukturer såg ut, kan mängdförhållanden och homogenitet visa en möjlig modell av hur en eventuell uppbyggnad av ett militärt såväl som politiskt system kan ha varit konstruerat. Diskussionen i det här ämnet är mycket komplex, särskilt med tanke på det som skrivs om hur samhället var konstruerat i Sydsandinavien under den här tiden. Det arkeologiska materialet kan inte ensamt tala om för oss vem de tillhörde. Det är den subjektiva bedömningen som görs av varje enskild forskare som bestämmer det. Givetvis på goda grunder, men det går inte att komma ifrån det faktum att sådana här material ofta dokumenteras med en tolkning som läggs fram som faktiska fakta, även om alternativa teorier skulle kunna nämnas. Det är också viktigt att oavsett syfte med en uppsats eller avhandling försöka se till den större kontexten; den som sträcker sig utanför det egna intresset, särskilt i en materialbeskrivning.

Det arkeologiska materialet är homogent i de nivåer som Ilkjær konstruerat. Jørgensens modell – vilken är gjord utifrån en antropologisk synvinkel – kompletterar de arkeologiska tolkningarna för att teoretisera kring hur olika delar av ett samhälle kan ha sett ut. Utifrån de modeller jag har använt tycker jag att den politiska strukturen absolut avspeglas i den militära organisationen.

6. Sammanfattning

Utifrån tre materialkategorier diskuterar den här uppsatsen huruvida den militära strukturen avspeglas i den politiska i den sydskanadinaviska romerska järnålderns samhällen. De tre kategorierna är vapengravar, vapendepositioner i mossar och historiska källor. Materialet är

väldokumenterat genom tidigare forskning och därför har den forskningen använts som grund för presentation och tolkning av materialet. Från den tidigare forskningen har olika modeller hämtats, vilka sedan har ställts upp och diskuterats själva och i relation till varandra. Den tolkning som gjorts visar att den politiska och militära hierarkin har mycket gemensamt och att de i stort kan appliceras på varandra.

7. Tackord

Det finns några individer som jag vill ge ett särskilt tack. Utan dem hade det kanske aldrig blivit en uppsats:

Birgitta Hårdh, för god handledning och välriktade knuffar i rätt riktning!

Gunilla Runesson, för att hon ständigt hjälpt mig med det jag behövt för att avsluta min kandidatuppsats! Fler människor som Gunilla behövs inom de akademiska läroverken.

Simon James, för inspiration och intressanta samtal om våld i den antika världen.

8. Litteratur- och källförteckning

Andrén, A., 1997. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna*. Stockholm/Stehag: The author and Brutus Östlings Bokförlag Symposion

Burenhult, G., 1999. *Arkeologi i Norden 2*. Stockholm

Engstrom, J., 1997. The Vendel Chieftains – a study of military tactics. I Nørgård Jørgensen, A. & Clausen, B.L., (eds) 1997. *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective, AD 1-1300*. Copenhagen: The National Museum of Denmark

Elton, H., 1996. *Warfare in Roman Europe AD 350-425*. Oxford: Clarendon Press

Freeman, P. W. M. & Pollard, A., (eds) 2001. *Fields of Conflict: Progress and Prospect in Battlefield Archaeology*. Oxford: Hadrian Books Ltd

Hedeager, L., 1990. *Danmarks Jernalder – Mellem Stamme og Stat*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag

Hedeager, L., 1992. *Iron-Age Societies: from trade to state in northern Europe, 500 BC to AD 700*. Oxford:

Helgesson, B., 2002. *Järnålderns Skåne – Samhälle, centra och regioner*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Helgesson, B., 2010. Krigarna från Uppåkra – 1 000 år i järnålderssamhällets tjänst. I: Hårdh, B (red)., 2010. *Från romartida skalpeller till senvikingatida urnesspännen: Nya materialstudier från Uppåkra*.

Ilkjær, J., 2000. *Illerup Ådal: Et Arkæologisk Tryllespejl*.

Ilkjær, J., 2003. *Mosens Skatkammer: Mellem Mennesker og Guder i Jernalderen*.

Jørgensen, L., 2001. The "Warriors, Soldiers and Conscripts" of the Anthropology in Late Roman and Migration Period Archaeology. I: Storgaard, B., 2001. *Military Aspects: of the Aristocracy in Barbaricum in the Roman and Early Migration Periods*. Köpenhamn: Nationalmuseum

Lund Hansen, U., 1995. *Himlingøje – Seeland – Europa : Ein gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen*. Köpenhamn: Det Konglige Nordiske Oldskriftselskab

Lund Hansen, U., 2008. *Sorte Muld*. Rønne: Bornholms Museum

Nicklasson, P., 1997. *Svärdet ljuger inte: Vapenfynd från äldre järnålder på Sveriges fastland*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Näsman, U., 1999. The Ethnogenesis of the Danes and the Making of a Danish kingdom. I: Dickinson, T & Griffiths, D., 1999. *The Making of Kingdoms: Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History 10*. Oxford

Nørgård Jørgensen, A. & Clausen, B.L., (eds) 1997. *Military Aspects of Scandinavian Society In a European Perspective, AD 1-1300*. Copenhagen: The National Museum of Denmark

Randsborg, K., 1995. *Hjortspring – Warfare & Sacrifice in Early Europe*. Aarhus: Aarhus University Press

Wells, P., 2004. *Teutoburgerskogen: slaget som stoppade Rom*. Stockholm

Önnerfors, A., 2005. *Tacitus Germania*.

Referenser hämtade från nätet

<http://www.ne.se/mosse 2010-03-17>

Muntliga referenser

Jón Viðar Sigurðsson, Hólar, Island 2009-06-16

Birgitta Hårdh, Lund 2010-04-22

Figurer

Figur 1. Grafisk tolkning av Ilkjærs modell (2000:124,134)

Figur 2. Modeller efter Jørgensen (2001:9-11)